

UN IMPOZIT RUSESC NEOBIȘNUIT DIN VREMEA ȚARULUI PETRU CEL MARE, OGLINDIT ÎN NUMISMATICĂ

Dragoș Ungureanu

În colecția Synadino¹ aflată, în prezent, la Muzeul Național de Istorie a României se află un interesant jeton circular, bătut în anul 1705, de către statul rus. Jetonul² poartă, pe avers, reprezentarea unui nas, a două buze și, ceea ce este mai important, o mustață mare și o barbă. Se observă de asemenea o contramarcă în partea dreaptă, având stema statului rus, acvila bicefală cu sceptru și glob cruciger, și legenda ДЕНГИ ВЗАТЫ (*banii s-au luat*). Pe revers, în partea superioară este reprezentată stema statului rus, iar dedesubt, millesimul: ≠АЩЕ ГОДУ (*anul 1705*).

Dăm în continuare datele tehnice: Æ. 5 g. ↑ 24 mm.

Jetonul a fost emis cu ocazia unui nou impozit instituit de către țarul Petru I, asupra celor ce purtau barbă. Supușii care nu doreau sau nu puteau să renunțe la această podoabă erau obligați să plătească o anume sumă, al cărui quantum varia, în funcție de statutul social al purtătorului bărbii. În momentul achitării contravalorii impozitului, contribuabilii primeau de la funcționarii fiscului un jeton, pe care trebuiau să-l poarte în permanență asupra lor, pentru a dovedi achitarea lui pe anul în curs, așa cum reiese din legenda de pe avers.

În afară de acest jeton rotund emis în 1705, mai este cunoscut și un alt jeton unifacies, în formă de romb, emis în anul 1725, purtând inscripția **БОРОДЫ ПОШЛИНА ВЗАТА 1725** (*pe barbă taxa este luată*). Pe muchie - legenda: **БОРОДА ЛИШН ТАГОТА** (*barba este o greutate în plus*). Aceste jetoane au fost bătute din bronz și din argint³.

¹ Colecția Synadino, constituită de fiul ultimului director al Filialei din Chișinău a Băncii Imperiale Ruse a fost transferată de la Biblioteca Academiei Române la Muzeului Național de Istorie al României. Ea cuprinde monede de argint și bronz emise de țarii ruși de la Petru cel Mare la Nicolae al II-lea. Este o colecție foarte valoroasă nu numai prin numărul monedelor dar și prin foarte buna calitate a pieselor. Jetonul are nr. de inventar 265537. Un lot din această colecție, a fost achiziționat de fostul Muzeu Româno-Rus, se află, în prezent în colecția Muzeului de Istorie și Artă al Municipiului București. Restul pieselor, cele mai multe de aur și platină au fost scoase din țară și vândute la casa Baldwin, în octombrie 1996, cf. nota nr. 2.

² Baldwin's Auctions, Auctions number 9, Monday 7 October and Tuesday 8 October 1996, *Russian Coins and Medals*, p. 11, pl. IV.

³ *Enciklopediskij slovar' Brokhaus i Edoron*, tom IV, fascicola 7, Sankt Petersburg, 1891, p. 443.

Prin instituirea acestui impozit Petru I intenționa să grăbească schimbarea aspectului și a modului de viață al supușilor săi ruși, pe care le considera prea patriarhale și deosebite de ale contemporanilor lor europeni. Replica țarului la protestele boierimii contra raderii bărbilor este edificatoare: "... bătrânii noștri din ignoranță cred că fără bărbi nu vor intra în împărăția cerului, deși aceasta este deschisă pentru toți oamenii cinstiți, cu barbă sau fără barbă, cu perucă sau chelie ..."4. De asemenea, sunt cunoscute măsurile luate5 de tânărul țar pentru schimbarea vechilor veșminte cu poale și mâneci lungi și înlocuirea lor cu "... straiie ungurești și nemțești pentru gloria și frumusețea statului ..."6.

Împotriva acestor măsuri de modernizare și europeanizare, mai ales împotriva impozitului pe bărbi, s-au ridicat atât marea boierime, cât mai ales preoțimea, în frunte cu însuși patriarhul Adrian, barba fiind considerată, până atunci, în rândurile lor ca podoabă de mare cinste a creștinului pravoslavnic. Începând cu reformele lui Petru I barba devine obiect de dispută între adepții vechinului regim și cei ai schimbării, grupați în jurul țarului, pentru care barba nu era "... o necesitate a fizionomiei bărbătești, ci o formă de expunere a dorințelor politice, un semn al rebeliunii față de stat ..."7, așa cum se observă din legenda de pe muchia jetonului în formă de romb. Petru I a utilizat metode foarte ferme în lupta cu simbolurile vechii Rusii. De altfel, imediat după întoarcerea sa din străinătate (26 august) el personal a început să radă bărbile boierilor săi. Înfațișarea exterioară - coafura și vestimentația - erau unele din condițiile de bază pentru alegerea colaboratorilor săi. În funcție de ea țarul își dădea seama dacă respectiva persoană susținea sau nu schimbările.

Acest impozit a fost impus tuturor supușilor indiferent de rangul sau de starea lor economică, dar taxa a fost stabilită în mod diferențial în funcție de veniturile contribuabililor, împărțiți de către conducere în cinci categorii. Scutiți de impozit nu erau decât preoții, militarii și meseriașii care lucrau la marile construcții din Sankt Petersburg8. Astfel cei din prima categorie - curtenii, slujitorii de la curte, diferitele categorii de funcționari și locuitorii orașelor - plăteau câte 60 de ruble. Cei din a doua categorie - marii boieri, negustorii, proprietarii de ateliere - câte 100 de ruble. A treia categorie - slugile boierilor, cei de pe poștalioane, slujitorii Bisericii în afară de preoți și diaconi - câte 60 de ruble. A patra categorie - locuitorii Moscovei, de toate categoriile - câte 30 de ruble. Cea de a cincea - țăranii - câte două denari la intrarea și la ieșirea din orașe9. Se poate spune că Petru I intenționa, atunci când a instituit impozitul, pe lângă aducerea Rusiei pe aceeași linie cu statele Europei apusene să slăbească marea boierime, adică tocmai acea categorie care, prin averea și poziția ei, putea deveni periculoasă pentru el. Aceasta se vede și din diferența dintre cuantumurile taxei plătite de marii boieri și simplii țărani10. Totodată, nu trebuie uitat faptul că prin această taxă în bugetul statului intrau niște sume de bani importante, mai mult decât necesare pentru finanțele imperiale. Cheltuielile Rusiei la acea dată erau deosebit de mari, datorită proiectelor urbanistice din Sankt Petersburg și a războaielor cu turcii și suedezi (1700 - 1721).

Este interesantă o privire asupra efectului impozitului pe barbă. Dacă avem în vedere intenția lui Petru I de a schimba modul de trai al rușilor, atunci desigur că el poate fi considerat ca un succes parțial. În numai câțiva ani, numărul plătitorilor a scăzut ca prin farmec (nu se știe

4 V. O. Klučevskij, *Pjotr Velikij sredi svojih sotrudnikov*; Idem, *Istoričeskie portrety*, Moscova, 1990, p. 215.

5 *Istoria Uniunii URSS din cele mai vechi timpuri și până la sfârșitul sec. VIII*, ed. acad. B.I. Rîbakov, Chișinău, 1988, p. 310.

6 "... dlja slavy i krasoty Gosudarstva ...", cf. I. Borgman, *Russkaja istorija (posobie dlja Srednei školy i samoobrazovanija)*, vol. IV, 2, *Petra Velikogo*, Sankt Petersburg, 1913, p. 24. Dorința lui Petru I de a apropia Rusia de occidentul european se observă și din alte măsuri luate: fondarea unei noi capitale, cu acces la Baltica și marile construcții în stil occidental de la Sankt Petersburg, reforma calendarului din 1699 (sărbătorirea anului nou a fost trecută de la 1 septembrie la 1 ianuarie, iar numărătoarea anilor se făcea de la Hristos), reforme în cadrul armatei, unele măsuri privind învățământul (obligatoriu pentru fiii de nobili), vezi *Imperial Russia - a source book 1700 - 1914*, p. 14.

7 A. I. Borgman, *op. cit.*, p. 25.

8 A. Rambaud, *Histoire de la Russie*, Paris, 1890, p. 391 și p. 398.

9 *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoi Imperii*, Sobranie I, seria I, tom IV, Sankt Petersburg, 1830, pp. 282 - 283; *Enkiklopedičeskij slovar' Brokhaus i Edron*, IV, 7, pp. 433 - 434 și 443. A. Rambaud, *op. cit.*, p. 391.

10 A. Rambaud, *op. cit.*, p. 391; "Les porteurs de barbe durent payer de 30 à 100 roubles d'impôt leur fortune; les paysans étaient astreints à un droit de deux deniers pour leur barbe lorsqu'ils entraient dans les villes".

exact dacă și numărul ... bărboșilor). Astfel, se estimează că în 1714 trei din patru plătitori de taxe au dispărut. Cauza poate fi explicată, parțial, și prin faptul că țarul Petru I a mobilizat un mare număr de mujici ca lucrători pentru canalele din Sankt Petersburg, iar pe alții i-a înrolat în armată. Desigur, avem de-a face cu o scădere a numărului de plătitori, independent de reformă, deoarece muncitorii din Sankt Petersburg erau scutiți iar militarii erau, oricum, bărberiiți.

Dacă însă avem în vedere intenția țarului de a găsi un remediu financiar suplimentar pentru cheltuielile masive care se făceau la acea vreme atunci rezultatul a fost un fiasco, cu toate că a fost creat un departament special pentru strângerea lor¹¹. Astfel, în 1720, taxa pe barbă a fost estimată oficial la 2148 ruble și 87 kopeici. În 1722, suma strânsă pe bărbi se ridică abia la 297 ruble și 20 kopeici¹². Sumele sunt de-a dreptul ridicole la nivel unui stat cu zeci de milioane de locuitori.

Nu se știe exact când anume a fost dată o nouă utilizare jetonului emis în 1705 (se observă pe avers contramarca cu stema statului rus). O contramarcă se aplică pe o monedă atunci când lipsesc condițiile pentru a emite o nouă piesă, sau se dorește acordarea unei valori noi vechilor monede, fără a le retrage din circulație și a le rebate. Contramarcarea jetonului ar fi putut fi făcută fie în 1722, dată la care Petru I a decretat ca oricine poartă barbă să fie solicitat să poarte și un costum specific¹³, fie în 1725 odată cu emiterea celui de-al doilea jeton (cel în formă de romb). Este posibil ca monetările statului rus să nu fi deținut la acea dată nici suficiente capacități de a produce anual întreaga cantitate de jetoane, al cărui număr depășea câteva milioane de exemplare, astfel încât s-a recurs la acordarea unei noi valori a vechiului jeton echivalându-l, prin contramarcare, cu unul nou.

An Unusual Russian Tax from the Time of Peter the Great Reflected in Numismatics (Abstract)

In Synadino collection, now in the collection of the National History Museum of Romania, contains an interesting counter issued in 1705 by the Russian Empire, during the reign of Peter the Great. The round bronze counter wears on its obverse a representation a nose, two lips and, the most interesting, a big moustache and a beard. It can be noticed also a countermark in the right field, with the Russian state's coat of arms: the great Russian double-headed eagle holding a sceptre in the dexter claw and an orb in the sinister, followed by the legend: ДЕНГИ ВЗАТЫ (the cash were taken). On the reverse is depicted the Russian state's arms, the two-headed eagle with sceptre and orb; beneath them there is the date of the issuing: ≠АУЕ ГОДУ (year 1705). There are following the technical dates: Æ, 5 gms ↑ 24 mm.

The counter was issued on the occasion of the new tax imposed by Peter the Great to all bearded people of his Empire. The counter was used as a certificate attesting the payment of the tax. The taxpayers were asked the hold always the counter, to prove the fulfilment of their duties. Besides this round counter, it was issued another counter, of rhombic shape, with a single face, struck in 1725, with the legend: БОРОДЫ ПОШЛИНА ВЗАТА 1725 (the tax on the beard was taken). On the edge there is the legend: БОРОДА ЛИШН ТАГОТА (the beard is an extra burden). The counters were issued in silver and in bronze.

Imposing this tax, Peter the Great intended to change the Russian life style, too patriarchal in his view. The tzar's answer to the landed gentry's protest is a very clear illustration of his ideas and feelings: "...From ignorance our ancestors believed that without beard were not be able

¹¹ Nu era singurul impozit decretat de Petru I. Ele erau mult mai numeroase și mai variate, drept pentru care s-a creat sus numitul departament, cf. J. D. Clarkson, *A History of Russia*, New York, p. 183.

¹² *Ibidem.*, p. 202.

¹³ S-au hotărât atunci și pedepsele pentru cei ce se sustrăgeau de la plata impozitului. Astfel, cine nu achita taxa, era solicitat să plătească din nou; la o a treia abatere respectivul era trimis la galere, cf. J. D. Clarkson, *op. cit.*, p. 205. O astfel de pedeapsă, neobișnuit de aspră pentru un astfel de delict, arată că numărul bărboșilor care se sustrăgeau plății impozitului era destul de ridicat.

to reach to Heaven, although this place is open for all the honest people, with or without the beard, with wig or baldness". There are also known the measures taken in the changing of the Russian society old habits: the interdiction of the long clothes with long sleeves and their replacement with "Hungarian and German clothes for the glory and the adornment of the State". The high landed gentry and the clergy, ruled by Patriarch Adrian, in person, opposed against these innovations, and especially, against the tax on beard, because the beard was regarded as very prized adornment of the Orthodox Christians.

Starting with Peter's reform, the beard becomes object of quarrels between the advocates of the old system and those of the reformation, grouped around the czar, for whom it was "not a need of the male countenance, but an exposure of the political wishes, a mark of the rebellion against the Russian Empire", so as can be observed from the legend on the edge of the rhombic counter. Peter the Great started the fight against the old symbols with very rough methods; as soon as after his returning from abroad (the 26th of August). He started himself to shave his Court gentry's beards. The outside look - the hair and the coat - became one of the basic conditions for choosing his officials.

This tax was imposed to all his subjects, no matter of class or social status, and it was established according the taxpayers incomes, divided in five categories. Only the priests, the soldiers and the workers who built the new capital in Sankt-Petersburg were free of this new tax. The first class of tax-payers - the nobles of the imperial Court, the court-servants, the high officials, the merchants and the inhabitants of the towns, payed 60 roubles. Those in the second class were the landowners, rich merchants, the owners of workshops - payed 100 roubles. The landowner servants, the workers on the mail coach composed the third category, the church servants, besides the priests and deacons - payed 60 roubles. The fourth category was composed by the inhabitants of Moscow, regardless their social status, have to pay 30 roubles. The fifth category - the peasants - payed two dena at the entry and the exit of the cities. This illustrated that Peter I intended by imposing this tax to accelerate the joining Russia to the European standards, in order to decrease the power of the landowners, that category which could become dangerous because of its estates and power. Peasants can observe this fact payed by the landowners and those payed.

But it can't be forgotten the fact that in the budget of state needed new incomes. At that times the expenses of Russia were very big, due to the construction of the capital in Sankt-Petersburg to the wars with the Ottomans and the Sweden.

It's interesting to analyse the results of the tax on beard. If we take into account Peter's intention to change the Russian lifestyle, it was an apparent success. The number of payers decrease very quickly (it's unknown if the number of the bearded people did the same). In 1714, tree of four taxpayers vanished. It had to be mentioned that Peter the Great employed a great number of peasants as workers in the building sewers in Sankt-Petersburg and in the army. So it appears a decrease of payers, independently from the results of the reform, because the workers in Sankt-Petersburg were tax-free, and the soldiers were compulsory shaved.

But the czar's intention to find a resource of incomes for the great expenses at those times was a failure, although it was created a special department for collecting it. In 1720 the beard tax was estimated officially at 2148 roubles and 87 kopeiks. In 1722, the income of the beard tax was only 297 roubles and 20 kopeiks. The sum are extremely little for a state having tenth of million of inhabitants.

It is unknown the moment when the counter, issued in 1705 received a new value by countermarking the arms of the Russian Empire. The countermarking was used when the mints were unable to provide enough new money, or when a new face value was allowed to the old issues, without too big expenses, by recalling the currency and melting it down, to struck a new one. The countermarking of the counter could be done in 1722, when Peter issued a an imperial decree ordering that anybody who wear beard to be obliged to wear a specific suite, or in 1725, at the same times with the issuing of the second type of counter. It is possible that the mints of Russian Empire hadn't had a sufficient capacity to produce each year the required quantity of millions of counters.